

On Altıncı Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ * فَسُبْحَانَ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

(İtmi'nân-ı nefsimede medar olacak, zulmeti dağıtacak şu âyetin nûrundan “Dört Şua”ı göstermekle kör nefsimede bir basîret vermek için yazılmıştır.)

Birinci Şua

Ey nefs-i nâdân! *Diyorsun ki:*

“Ehadiyet-i Zât-ı ilâhiye ile külliyyet-i ef'âli ve vahdet-i şahsiyesiyle muînsiz umumiyet-i rubûbiyeti ve ferdâniyeti ile şeriksiz şümûl-ü tasarrufâtı ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hâzır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması ve birliği ile her işi biz-zat elinde tutması; hakâik-i Kur'âniye'dendir. Kur'ân ise, hakîmdir. Hakîm ise, akıl kabul etmeyen şeyleri akla tahmil etmez. Akıl ise, zâ-hirî bir münâfâtı görüyor. Aklı teslime sevk edecek bir izah isterim.”

Elcevap: Madem öyledir, itmi'nân için istersen, biz de Kur'ân'ın feyzi-
ne istinaden diyoruz: İsm-i Nur, çok müşkülâtımızı halletmiş, inşaallah bunu
da halleder. Akla vâzih, kalbe nûrânî olacak temsil yolunu ihtiyar ile İmam
Rabbânî (*radîyallâhu anhu*) gibi deriz:

نَهْ شَيْبَمَ نَهْ شَيْبَ پَرَسْتَمَ مَنْ غَلَامِ شَمْسَمَ أَرْ شَمْسِمِ مِي گُوِيَمَ خَبَرِ²

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olur. Sübhandır, münezzehdir O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır.” (Yâsin sûresi, 36/82-83)

² “Ben ne geceyim, ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hâdimiyim ki, size ondan haber getiriyorum.” İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130.Mektub)

Temsil, i'câz-ı Kur'ân'ın en parlak bir aynası olduğundan biz dahi bir temsil ile şu sırta bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, muhtelif merâyâ vasıtasıyla külliyyet kesbeder. Cüz'î-yi hakikî iken umumî şuûnâta mâlik bir küllî hükmüne geçer. Meselâ: Şems, bir cüz'-î-yi müşahhas iken eşya-yı şeffâfe vasıtasıyla öyle bir küllî hükmüne geçer ki; rûy-u zemini timsâllerleriyle, akisleriyle dolduruyor. Hattâ katarât ve parlak zer-rât adedince cilveleri bulunuyor. Güneşin harareti ve ziyâsı ve ziyâsının içinde olan yedi renkli elvân-ı seb'ası, her birisi, mukabilindeki eşyaya muhît, âmm ve şâmil oldukları hâlde; her bir şeffaf şey dahi güneşin timsâliyle beraber harareti, hem ziyâyı, hem elvân-ı seb'ayı göz bebeğinde saklıyor ve sâfi kalbini ona bir taht yapıyor. Demek şems, vâhidiyet haysiyetiyle ona mukabil umum eşyaya muhît olduğu gibi, ehadiyet cihetiyle her bir şeyde güneş, çok vasıfla-ıyla beraber bir nevi cilve-i zâtıyla bulunur.

Madem temsilden temessül bahsine geçtik; temessülün çok envâından şu meseleye medar olacak üç nev'ine işaret ederiz.

Birincisi: *Kesif, maddî şeylerin akisleridir.* O akisler, hem gayrdır, –ayn değil– hem mevâttır, ölüdür. Hüviyet-i sûriyesinden başka hiçbir hâsiyete mâlik değil. Meselâ; sen aynalar mahzenine girsen, bir Said binler Said olur. Fakat zihayat yalnız sensin, ötekiler ölüdürler. Hayat hâssaları onlarda yoktur.

İkincisi: *Maddî nûrânînin akisleridir.* Şu akis ayn değil, fakat gayr da değil. Mâhiyeti tutmuyor, fakat o nûrânînin ekser hâsiyetlerine mâliktir. Onun gibi hayy sayılıyor. Meselâ, şems dünyaya girdi. Her bir aynada aksini gösterdi. O akislerin her birinde, güneşin hâssaları hükmünde olan hararet, ziyâ ve ziyâdaki elvân-ı seb'a bulunuyor. Eğer, faraza güneş zîşuur olsa idi, (harareti, ayn-ı kudreti; ziyâsı, ayn-ı ilmi; elvân-ı seb'ası, sıfât-ı seb'ası olsa idi) o vakit o tek ve yektâ bir güneş, bir anda her bir aynada bulunur, her birisini kendine bir nevi arş ve bir çeşit telefon yapabiliirdi. Birbirine mâni olmazdı. Her birimizle aynamız vasıtasıyla görüşebilirdi. Biz ondan uzak iken, o bize bizden daha yakın olurdu.

Üçüncüsü: *Nûrânî ruhların aksidir.* Şu akis hem hayydır, hem ayn'dır. Fakat aynaların kabiliyeti nisbetinde tezahür ettiğinden, o ruhun mâhiyet-i nefsü'l-emriyesini tamamen tutmuyor. Meselâ: Hazreti Cebrâil (*aleyhisselâm*), Dihye sûretinde huzur-u nebevî'de bulunduğu¹ bir anda, huzur-u ilâhîde

¹ Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *imân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100.

haşmetli kanatlarıyla Arş-ı Âzam'ın önünde secdeye gider,¹ hem o anda hepsiz yerlerde bulunur, evâmîr-i ilâhiyeyi tebliğ ederdi. Bir iş, bir işe mâni olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mâhiyeti nur ve hüviyeti nûrâniye olan Hazreti Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*), dünyada bütün ümmetinin salavâtlarını birden iştir ve kıyâmette bütün asfiyâ ile bir anda görüşür. Birbirine mâni olmaz. Hattâ evliyâdan, ziyâde nûrâniyet kesbeden ve “ebdâl” denilen bir kısmı, bir anda birçok yerlerde müşâhede ediliyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı çok işleri görüyormuş.

Evet, nasıl cismaniyâta cam ve su gibi şeyler ayna olur, öyle de; rûhâniyâta dahi hava ve esîr ve âlem-i misâlin bazı mevcudatı ayna hükmünde ve berk ve hayâl sür'âtinde bir vasıta-yı seyr ve seyahat sûretine geçerler ve o rûhânîler, hayâl süratiyle o merâyâ-yı nazîfede, o menâzil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler.

Madem güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve rûhânî gibi madde ile mukayyed nim-nûrânî masnûlar, nûrâniyet sırrıyla bir yerde iken pek çok yerlerde bulunabilirler. Mukayyed bir cüz'î iken, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Bir anda cüz'î bir ihtiyar ile pek çok muhtelif işleri yapabilirler...

Acaba, maddeden mücerred ve muallâ.. ve tahdid-i kayıt ve zulmet-i kesâfetten münezze ve müberrâ.. ve şu umum envâr ve bütün nûrâniyât, O'nun envâr-ı kudsiye-i esmâsının bir kesif zilâli.. ve umum vücut ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i misâl, nim-şeffaf bir ayna-yı cemâli, ve sıfâtı muhîta ve şuûnâtı külliye olan bir Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhîtle tecelli-i sıfâtı ve cilve-i ef'âli içindeki teveccüh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir, hangi iş ağır gelebilir, hangi şey gizlenebilir, hangi fert uzak kalabilir, hangi şahıs külliyyet kesbetmeden O'na yanaşabilir?

Evet nasıl güneş, kayıtsız nûru, maddesiz aksi vasıtasıyla sana, senin göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen mukayyed olduğun için ondan gayet uzaksın. Ona yanaşmak için çok kayıtlardan tecerrüt etmek, çok merâtib-i külliyyeden geçmek lâzım gelir. Âdetâ mânen yer kadar büyüyüp, kamer kadar yükselip, sonra doğrudan doğruya güneşin mertebe-i asliyesine bir derece yanaşabilir ve perdesiz görüşebilirsin. Öyle de; Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl, sana gayet yakındır. Sen O'ndan gayet uzaksın. Kalbin kuvveti, aklın ulviyeti varsa, temsildeki noktaları hakikate tatbîke çalış...

¹ Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, edeb 41, *tevhîd* 33; Müslim, *îmân* 346, *birr* 157. Ayrıca bkz.: Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

İkinci Şua

Ey nefis-i bîhûş! *Diyorsun ki:*

إِنَّمَا أَمْرَةٌ إِذَا أَرَادَ سَيِّئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

hem *إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ*² gibi âyetler, vücûd-u eşya, sırf bir emir ile ve def'î olduğunu ve

*أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ*⁴ hem *صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَعَنَ كُلَّ شَيْءٍ*³ gibi âyetler, vücûd-u eşya, ilim içinde azîm bir kudretle, hikmet içinde dakik bir sanatla tedricî olduğunu gösteriyorlar. Vech-i tevfi ki nedir?

İcveap: Kur'ân'ın feyzine istinaden deriz:

Evvelâ: Münâfât yoktur. Bir kısım öyledir; ibtidâdaki îcad gibi. Bir kısmı böyledir; mislini iade gibi...

Sâniyen: Mevcûdâtta meşhûd olan sühûlet ve sûrat ve kesret ve vüs'at içinde nihayet intizam, gayet itkan ve hüsn-ü sanat ve kemâl-i hilkat, şu iki kısım âyetlerin vücûd-u hakikatlerine katiyen şehâdet eder. Öyle ise, şunların hariçte tahakkukları medar-ı bahs olması lüzumsuzdur. Belki yalnız "Sırr-ı hikmeti nedir?" denilebilir. Öyle ise, biz dahi bir kıyas-ı temsîlî ile şu hikmete işaret ederiz.

Meselâ: Nasıl ki, terzi gibi bir sanatçı, birçok külfetler, meharetlele musanna bir şeyi îcad eder ve ona bir model yapar. Sonra onun emsâlini külfetsiz çabuk yapabilir. Hattâ bazen öyle bir derece sühûlet peydâ eder ki; güya emreder, yapılır ve öyle kuvvetli bir intizam kesbeder; (saat gibi) güya bir emrin dokunmasıyla işlenir ve işler. Öyle de; Sâni-i Hakîm ve Nakkâş-ı Alîm, şu âlem sarayını müştemilâtıyla beraber bedî' bir sûrette yaptıktan sonra cüz'î ve küllî, cüz ve küll her şeye bir model hükmünde bir nizam-ı kaderî ile bir mikdâr-ı muayyen vermiştir.

İşte bak, o Nakkâş-ı Ezeli, her bir asrı bir model yaparak mucizât-ı kudreti ile murassa, taze bir âlemi ona giydiriyor. Her bir seneyi bir mikyas ederek

1 "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen olur..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

2 "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

3 "İşte bu, her şeyi muhkem ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır." (Neml sûresi, 27/88)

4 "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

havârik-ı rahmetiyle musanna, taze bir kâinatı o kâmete göre dikeyyor. Her bir günü bir satır yaparak dekâik-ı hikmetiyle müzeyyen, mücedded mevcudatı onda yazıyor.

Hem o Kadîr-i mutlak, her bir asrı, her bir seneyi, her bir günü bir model yaptığı gibi, rûy-u zemini, her bir dağ ve sahrayı, bağ ve bostanı, her bir ağacı birer model yapmıştır. Vakit-bevakit, taze taze birer kâinatı zeminde kuruyor, birer yeni dünyayı îcad ediyor. Birer âlemi alıp da diğer muntazam bir âlemi getiriyor. Mevsim-bemevsim her bağ ve bostanda taze taze mucizât-ı kudretini ve hedâyâ-yı rahmetini gösterir. Yeni birer kitab-ı hikmet-nümâ yazıyor. Taze taze birer matbaha-yı rahmetini kuruyor. Mücedded bir hulle-i sanat-nümâ giydiriyor. Her baharda, her bir ağaca sündüs-misâl taze bir çarşaf giydiriyor. Lü'lü-misâl yeni bir murassaâtla süslendiriyor. Yıldız-misâl rahmet hediyeleriyle ellerini dolduruyor.

İşte şu işleri nihayet hüsn-ü sanat ve kemâl-i intizam ile yapan ve şu birbiri arkasında gelen ve zaman ipine takılan seyyâr âlemleri, nihayet hikmet ve inâyet ve kemal-i kudret ve sanat ile değiştiren Zât; elbette gayet Kadîr ve Hakîm'dir. Nihayet derecede Basîr ve Alîm'dir. Tesadüf O'nun işine karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki, şöyle ferman ediyor:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ²

deyip hem kemâl-i kudretini ilân, hem kudretine nisbeten haşir ve kıyâmet gayet sehl ve külfetsiz olduğunu beyan ediyor. Emr-i tekvînîsi, kudret ve irâdeyi tazammun ettiğini ve bütün eşya, evâmirine gayet musahhar ve münkâd olduklarını ve mübâşeretsiz, müâlecesiz halkettiği için îcadındaki sühûlet-i mutlakayı ifade için, sırf bir emirle işler yaptığını, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ile ferman ediyor.

Hâsıl-ı kelâm: Bir kısım âyetler, eşyada, hususan bidâyet-i îcâdında gayet derecede hüsn-ü sanatı ve nihayet derecede kemâl-i hikmeti ilân ediyor. Diğer kısmı, eşyada, hususan tekrar îcâdında ve iadesinde gayet derecede sühûlet ve süratini, nihayet derecede inkıyâd ve külfetsizliğini beyan eder.

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olur...” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

Üçüncü Şua

Ey haddinden tecavüz etmiş nefs-i pürvesvâs! *Diyorsun ki:*

بِيَدِهِ مَلَكَوْتُ كُلِّ شَيْءٍ¹

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ أَحَدٌ بِنَاصِيَتِهَا²

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ³

gibi âyetler, nihayet derecede kurbiyyet-i ilâhiyeyi gösteriyor.

وَاللَّيْلُ تَرْجَعُونَ⁴

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ⁵

ve hadîste vârid olan “Cenâb-ı Hak, yetmiş bin hicab arkasında-dır.”⁶ ve mi'râc gibi hakikatler, nihayet derecede bu'diyetimizi gösteriyor. Şu sırr-ı gâmızı fehme takrib edecek bir izah isterim?

İlcevap: Öyle ise, dinle:

Evvelâ: Birinci Şua'nın âhîrinde demiştik: Nasıl ki güneş, kayıdsız nûruyla ve maddesiz aksi cihetiyle; sana, senin ruhun penceresi ve onun aynası olan göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen, mukayyed ve maddede mahpus olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun, yalnız bir kısım akisleriyle, gölgeleriyle temas edebilirsin ve bir nevi cilveleriyle ve cüz'î tecellileriyle görüşebilirsin ve bir sınıf sıfatları hükmünde olan elvânlarına ve bir tâife isimleri hükmünde olan şualarına ve mazharlarına yanaşabilirsin. Eğer güneşin merteb-i aslîsine yanaşmak ve bizzat doğrudan doğruya güneşin zâtı ile görüşmek istersen o vakit pek çok kayıtlardan tecerrüt etmeğliğin ve pek çok merâtib-i külliyyetten geçmeğliğin lâzım gelir. Âdeta sen, mânen tecerrüt cihetiyle küre-i

¹ “O Zât ki, herşey üzerinde hâkimiyet elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

³ “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16).

⁴ “Ve sonuçta O'na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhuruf sûresi, 43/85)

⁵ “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

⁶ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Mûsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

arz kadar büyüyüp, hava gibi ruhen inbisât edip ve kamer kadar yükselip, bedir gibi mukabil geldikten sonra bizzat perdesiz onunla görüşüp, bir derece yanaşmak dâvâ edebilirsin. *Öyle de; o Celîl-i Pürkemâl, o Cemîl-i bîmisâl, o Vâcibü'l-vücûd, o Mûcid-i külli mevcûd, o Şems-i Sermed, o Sultân-i ezel ve ebed, sana senden yakındır. Sen, O'ndan nihayetsiz uzaksın.*

Kuvvetin varsa temsildeki dekâikî tatbik et...

Sâniyen: Meselâ: *–¹ وَ اللَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى*– Bir padişahın çok isimleri içinde “kumandan” ismi çok mütedâhil dairelerde tezahür eder. Serasker daire-i külliyesinden tut, müşîriyet ve ferîkiyet, tâ yüzbaşı, tâ onbaşıya kadar geniş ve dar, külli ve cüz’î dairelerde de zuhûr ve tecellisi vardır. Şimdi bir nefer, hizmet-i askeriyesinde onbaşı makamında tezahür eden cüz’î kumandanlık noktasını merci tutar, kumandan-ı âzamına şu cüz’î cilve-i ismiyle temas eder ve münasebettar olur. Eğer asıl ismiyle temas etmek, ona o unvan ile görüşmek istese onbaşılıktan tâ serasker mertebe-i külliyesine çıkmak lâzım gelir. Demek padişah, o nefere ismiyle, hükmüyle, kanunuyla ve ilmiyle, telefonuyla ve tedbiriyle ve eğer o padişah, evliyâ-yı abdâliyeden nûrânî olsa, bizzat huzuruyla gayet yakındır. Hiçbir şey mâni olup hâil olamaz. Hâlbuki; o nefer, gayet uzaktır. Binler mertebeler hâil, binler hicaplar fasıldır. Fakat bazen merhamet eder, hilâf-ı âdet bir neferi huzuruna alır, lütfuna mazhar eder...

Öyle de; emr-i kün feyekûn’e² mâlik, güneşler ve yıldızlar emirber nefer hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha ziyâde yakın olduğu hâlde her şey O’ndan nihayetsiz uzaktır. O’nun huzur-u kibriyâ’sına perdesiz girmek istenirse zulmânî ve nûrânî, yâni maddî ve ekvânî ve esmâî ve sıfâtî yetmiş binler hicaptan geçmek, her ismin binler hususî ve küllî derecât-ı tecellisinden çıkmak, gayet yüksek tabakât-ı sıfatında mürûr edip tâ ism-i âzamına mazhar olan Arş-ı Âzam’ına urûç etmek; eğer cezb ve lütfu olmazsa, binler seneler çalışmak ve sülûk etmek lâzım gelir. Meselâ; sen, O’na “Hâlık” ismiyle yanaşmak istersen “*Senin Hâlık’ın*” hususiyetiyle, sonra “*Bütün insanların Hâlık’ı*” cihetiyle, sonra “*Bütün zîhayatların Hâlık’ı*” unvanıyla, sonra “*Bütün mevcudatın Hâlık’ı*” ismiyle münasebettarlık lâzım gelir. Yoksa zıll’de kalırsın, yalnız cüz’î bir cilveyi bulursun.

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Bir İhtar: *Temsildeki padişah, aczi için, kumandanlık isminin merâti-binde müşîr ve ferik gibi vasıtalar koymuştur.*

Fakat **بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹** olan Kadîr-i mutlak, vasitalardan müstağnidir. Vasıtalar sırf zâhîrîdirler, perde-i izzet ve azamettirler. Ubûdiyet ve hayret ve acz ve iftikar içinde saltanat-ı rubûbiyetine dellâldırlar, temâşâgerdirler. Muîni değil, şerik-i saltanat-ı rubûbiyet olamazlar.

Dördüncü Şua

İşte ey tembel nefsim! Bir nevi mi'râc hükmünde olan namazın hakika-ti; sâbık temsilde bir nefer mahz-ı lütuf olarak huzur-u şâhâneye kabulü gibi; mahz-ı rahmet olarak Zât-ı Celil-i Zülcemâl ve Mâbud-u Cemîl-i Zülcelâl'in huzuruna kabulüdür. “*Allahu Ekber*” deyip mânen ve hayâlen veya niyeten iki cihandan geçip kayd-ı maddiyâtta tecerrüt edip bir mertebe-i külliye-i ubûdiyete veya küllünin bir gölgesine veya bir sûretine çıkıp bir nevi huzura müşerref olup **إِيَّاكَ نَعْبُدُ²** hitabına (herkesin kabiliyeti nisbetinde) bir mazhariyet-i azîmedir. Âdeta harekât-ı salâtiyede tekrarlar “*Allahu Ekber, Allahu Ekber*” demekle kat'-ı merâtib ve terakkiyât-ı mâneviyeye ve cüz'iyattan devâir-i külliyyeye çıkmasına bir işarettir ve mârifetimiz haricindeki kemâlât-ı kibriyâ'sının mücmel bir unvanıdır. Güya her bir “*Allahu Ekber*” bir basamak-ı mi'râciyeyi kat'ına işarettir. İşte şu hakikat-i salâttan mânen veya niyeten veya tasavvuren veya hayâlen bir gölgesine, bir şuaına mazhariyet dahi büyük bir saadettir. İşte hacda pek kesretli “*Allahu Ekber*” denilmesi şu sırdandır. Çünkü; hacc-ı şerif, bilasâle herkes için bir mertebe-i külliyyede bir ubûdiyettir. Nasıl ki bir nefer, bayram gibi bir yevm-i mahsusta ferik dairesinde bir ferik gibi, padişahın bayramına gider ve lütfuna mazhar olur. Öyle de; bir hacı, ne kadar âmî de olsa, kat'-ı merâtib etmiş bir veli gibi umum aktâr-ı arzın Rabb-i Azîm'i unvanıyla Rabbine müteveccihdir. Bir ubûdiyet-i külliye ile müşerref-tir. Elbette hac miftahıyla açılan merâtib-i külliyye-i rubûbiyet ve dürbünüyle nazarına görünen âfâk-ı azamet-i ulûhiyet ve şeâiriyle kalbine ve hayâline gittikçe genişlenen devâir-i ubûdiyet ve merâtib-i kibriyâ ve ufk-u tecelliyâtın verdiği hararet, hayret ve dehşet ve heybet-i rubûbiyet; **اللَّهُ أَكْبَرُ.. اللَّهُ أَكْبَرُ³** ile

¹ “Her şey üzerinde hâkimiyet elindedir.” (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsin sûresi, 36/83)

² “(Haydi öyleyse deviniz): Yalnız Sana ibadet ederiz.” (Fâtıha sûresi, 1/5)

³ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

teskin edilebilir ve onunla, o merâtib-i münkeşife-i meşhûde veya mutasavvere ilân edilebilir. Hac'dan sonra şu mânâ-yı ulvî ve küllî, muhtelif derecelerde bayram namazında, yağmur namazında, husûf-küsûf namazında, cemaatle kılınan namazda bulunur. İşte şeâir-i İslâmiye'nin, velev sünnet kabilinden dahi olsa ehemmiyeti şu sırdandır.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالنُّونِ¹

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا⁴

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁵

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلَى إِلَهٍ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ
وَأَتْبَاعِهِ أَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ⁶

- 1 Kudretinin hazinelerini bir "Ol!" emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir.
- 2 "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)
- 3 "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)
- 4 "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)
- 5 "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağış bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)
- 6 İsm-i âzamının mazharı olan Resûl-i Ekremine, âl ve ashabına, ihvânına ve ona tâbi olanlara salât ve selâm et. Kabul buyur ey Erhamürrahimîn olan Rabbimiz.

Küçük Bir Zeyl

Kadîr-i Alîm ve Sâni-i Hakîm, kanuniyet şeklindeki âdâtının gösterdiği nizâm ve intizamla, kudretini ve hikmetini ve hiçbir tesadüf, işine karışmadığını izhar ettiği gibi; şuzûzât-ı kanuniye ile, âdetinin hârikalarıyla, tagayyürât-ı sûriye ile, teşahhusâtın ihtilâfâtıyla, zuhûr ve nüzûl zamanının tebeddülüyle meşîetini, irâdetini, fâil-i muhtar olduğunu ve ihtiyarını ve hiçbir kayıd altında olmadığını izhar edip yeknesak perdesini yırtarak ve her şey, her anda, her şe’nde, her şeyinde O’na muhtaç ve rubûbiyetine münkâd olduğunu i’lâm etmekle gafleti dağıtıp, ins ve cinnin nazarlarını esbâptan Müsebbibü’l-esbâb’a çevirir. Kur’ân’ın beyanâtı şu esâsa bakıyor:

Meselâ: Ekser yerlerde bir kısım meyvedâr ağaçlar bir sene meyve verir, yâni rahmet hazinesinden ellerine verilir, o da verir. Öbür sene bütün esbâb-ı zâhiriye hazırken meyveyi alıp vermiyor.

Hem meselâ: Sâir umûr-u lâzıme muhâlif olarak yağmurun evkât-ı nüzûlü o kadar mütehavvildir ki, muğayyebât-ı hamsede¹ dahil olmuştur. Çünkü: Vücûdda en mühim mevki, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise, menşe-i hayat ve mahz-ı rahmet olduğu için elbette o âb-ı hayat, o mâ-yı rahmet, gaflet veren ve hicâb olan yeknesak kaidesine girmeyecek, belki, doğrudan doğruya Cenâb-ı Mün’im, Muhyî ve Rahmân ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl, perdesiz, elinde tutacak; tâ, her vakit dua ve şükür kapılarını açık bırakacak.

Hem meselâ: Rızık vermek ve muayyen bir sîmâ vermek, birer ihsan-ı mahsus eseri gibi ummadığı tarzda olması; ne kadar güzel bir sûrette meşîet ve ihtiyar-ı rabbâniyeyi gösteriyor. Daha tasrîf-i hava ve teshîr-i sehâb gibi şu-ûnât-ı îlâhiyeyi bunlara kıyas et...

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.